

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CENTRE BONASTRUCH ÇA PORTA (GIRONA, EL GIRONÈS)

Jordi SAGRERA *, Jordi VIVO *

El Centre Bonastruch çà Porta de Girona –entitat municipal que conté, entre altres serveis, el Museu dels Jueus– tenia interès a esbrinar l'origen d'una cisterna antiga d'obra conservada dins les seves instal·lacions. Malgrat que són coneguts al centre històric de la ciutat nombrosos exemples de dipòsits d'aquesta mena –essent-ne majoritaris els d'època medieval– aquesta cisterna tenia trets peculiars, si més no, tal i com es conserva a l'actualitat, ja que només resta parcialment soterrada i el dipòsit queda a la vista i obert. L'efecte de bassa que ofereix es reforça per la presència d'una barana de pedra i morter que permet atansar-s'hi i contemplar-ne l'interior. La circumstància no havia passat desapercibuda i ja hi havia arrelat una certa tradició que la volia relacionar amb els banys de la sinagoga del segle XV.

La filiació hebrea de la cisterna se sostenia amb arguments històrics. La seu del Museu del Jueus s'ubica al bell mig del call jueu. La historiografia assenyala que, en el segle XV, s'hi va establir la sinagoga esdevenint el nucli central d'un call reduït i reclus per un mur cec que el segregava de la resta de la ciutat.

Amb expectatives i incerteses, a l'hivern del 2014, s'hi realitzava una primera intervenció arqueològica. Aviat es palesava que l'aparença de la cisterna era fruit de nombroses modificacions i afegits acumulats amb el temps. L'exploració del subsòl a tot volt va permetre rastrejar-ne els elements originals i datar-los amb una cronologia de ple segle XV. Un any després, pel gener del 2015, s'endegava una segona intervenció que havia de complementar la primera.

EL CENTRE BONASTRUCH ÇA PORTA EN EL CONTEXT URBÀ DEL CALL

La seu de l'entitat se situa al bell mig de la Força Vella, que és la denominació tradicional que ha rebut el recinte murallat de la ciutat antiga des de la baixa edat mitjana

na. El nom aparegué com a conseqüència de la creació de les grans muralles manades construir pel rei Pere el Cerimoniós i actives des de 1400, que havien de protegir els burgs i barris crescuts extramurs d'ençà el segle XI. Aquest espai, ben delimitat per les muralles antigues de la ciutat, romanes i, sobretot, carolíngies, defineix el solar de la ciutat inicial amb l'afegit d'un eixample carolingi.

A vol d'ocell dibuixa una mena de triangle, la base del qual arrenca pràcticament des de la riba del riu Onyar i s'enfila pels contraforts de les Gavarres fins a la Torre Gironella –l'antic castell comtal– en el vèrtex de llevant, amb un desnivell de quasi 60 metres.

A l'interior es distingeixen dues grans plataformes separades per un notable marge de roca natural. La superior és presidida per la figura imponent i massissa de la catedral de Santa Maria. L'estructura urbana del sector remunta a l'origen mateix de la ciutat. Tanmateix, el trasllat de l'organització episcopal a dins murs a finals del segle X n'havia de marcar profundament la futura evolució fins a convertir-lo en el barri eclesiàstic on s'hi congregaven les principals institucions de la diòcesi. A recer de la catedral, la canònica i el palau episcopal, es van instal·lar les seus de les diferents administracions de la catedral i del bisbat creades entre els segles XI i XII, a més de les residències dels canonges, les cases de beneficis instituits, la dels clergues beneficiats i les de molts monestirs que tenien residència a Girona, com Sant Cugat del Vallès, Santa Maria de Vilabertran, Sant Salvador de Breda i d'altres.

A la plataforma inferior, ocupant la meitat oest, s'allotjava el sector urbà més densament poblat. L'encapçalava pel nord l'únic espai obert que és avui la plaça de la catedral, al peu de la monumental escalinata. Originalment era el fòrum cívic i administratiu de la ciutat. Des de l'antiguitat tardana, es va anar edificant fins al punt que, en el segle medieval, l'àmbit fou conegut pels diminutius Forell o Mercadell. Cap al sud i fins arribar a la placeta del Correu

* Institut de Recerca Històrica. Universitat de Girona.

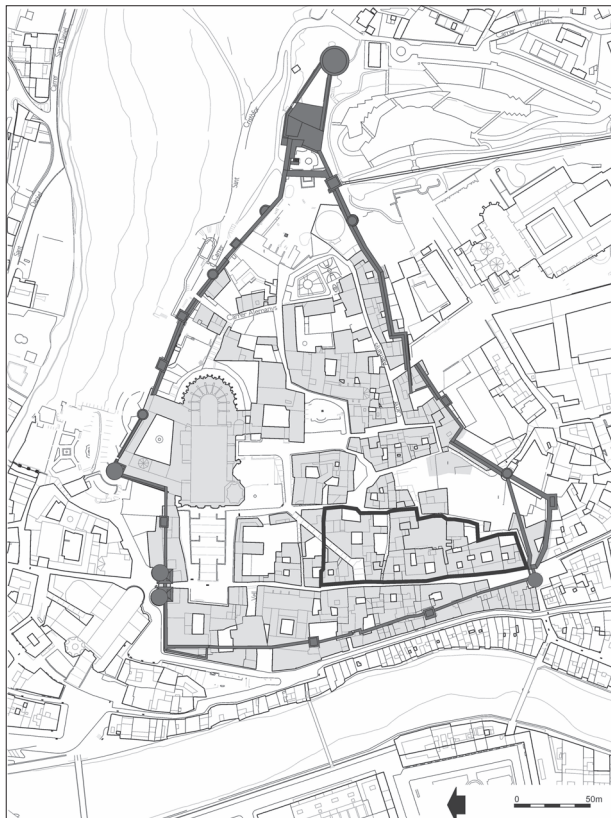

Figura 1. Planta de la Força Vella de Girona sobre la trama urbana actual, en la qual es destaca el recinte que ocupava el call reduït.

368

Vell, indret on hi havia la porta meridional de la muralla, s'estén un barri fressat per carrerons estrets i costeruts amb orientació nord-sud i est-oest que tenen l'origen en la xarxa romana de *decumani* i *cardines*. Es conservava perfectament a l'època medieval i encara avui es fa palesa. El carrer de la Força és l'artèria principal que el travessa de cap a cap, no endebades havia estat el *cardo maximus* i, en els segles XIII i XIV, el carrer major del call. Efectivament, el "calle judaico" apareix esmentat per primera vegada el 1160; un moment en el qual es registren nombroses transaccions immobiliàries tendents a la concentració de residents jueus en aquest sector.

El call es va estendre i créixer en els segles XIII i XIV a banda i banda del carrer de la Força. Els límits finals els van imposar la muralla per ponent i també per migdia, on s'obria un portal que va rebre diferents denominacions segons el moment: porta Onnare, de l'Areny i, fins i tot, del Call. A llevant afrontava amb el barri catedral i, pel nord, amb les cases del Mercadell.

La sinagoga aleshores se situava a la galta de ponent del carrer de la Força i vora la placeta que mena avui a les escales de la Pera. L'assalt del call de 1391 marcà el declivi definitiu de la comunitat jueva i un desinhibit sentiment antisemita a la ciutat que es va aguditzar en el segle XV. Així, al 1415 es procedia a la reducció i clausu-

ra del call que foragitava als jueus de la galta occidental del carrer major del call i, per tant, de la seva sinagoga. La segregació es féu efectiva amb l'aixecament d'un mur cec a tot vol que privava l'accés directe a dit carrer, aleshores rebatejat amb el nom de Sant Llorenç. Malgrat els reiterats intents per mantenir oberta la sinagoga, l'aljama va haver de bastir-ne una de nova. Amb aquesta finalitat, el 1434, comprava uns solars o patis de cases arruïnades. Va funcionar fins al decret reial d'expulsió del 1492.

LA LOCALITZACIÓ DE LA SINAGOGA DEL SEGLE XV

L'interès per tot allò que fa referència a la història dels jueus gironins i al seu call ha esdevingut un recurs turístic de primer ordre per a la ciutat. Això ha facilitat la recerca i la recollida d'un nodrit patracol documental relacionat amb la sinagoga del segle XV. Com veurem més endavant, el període més prolífic s'enceta amb la venda de les darreres possessions jueves, pocs dies abans de l'expulsió de l'agost del 1492, i arriba fins a mitjan segle XVI. Malauradament, la majoria de les referències, els detalls i els elements que s'hi descriuen s'han perdut, alterat o resten oblidats dins l'estructura urbana actual i, en conseqüència, resulten de difícil ubicació.

Òbviament, el punt de partida de la recerca havia de començar per la definició física del call reduït implantat el 1415 (Fig. 1). Afortunadament en coneixem prou bé el perímetre mercès a estudis anteriors ja publicats i al fet que es conserven en prou bon estat molts trams del mur de tancament que el va cloure. Abastava una superfície modesta en relació al call anterior. Formava un rectangle allargassat voltat de carrers i delimitat pel barri catedral a llevant, el castell de Requesens a migdia, el de la Força a ponent, i un carreró avui desaparegut situat al sud de l'actual carrer Cúndaro al nord (Fig. 2).

Indubtablement, la sinagoga tenia sortida exterior a un carrer interior del call reduït. Les primeres pistes per esbrinar quin era ens les proporciona el cadastre de la ciutat de l'any 1716. Probablement, aporta la referència més tardana de la sinagoga del segle XV. Segons consta en el document, el cap més meridional del carrer de Lluís Batlle i Prats i part del carrer Miquel Oliva i Prat eren el carrer de la sinagoga. També l'actual carrer de Sant Llorenç —el petit carreró costerut que connecta de ponent a llevant amb els carrers de la Força i Lluís Batlle i Prats. La dada assenjala la pervivència, certament vaga i difusa, del record de la sinagoga en la memòria col·lectiva a principis del segle XVIII però, també, permet intuir l'emplaçament de la sinagoga a l'interior de l'illa urbana delimitada per aquests carrers.

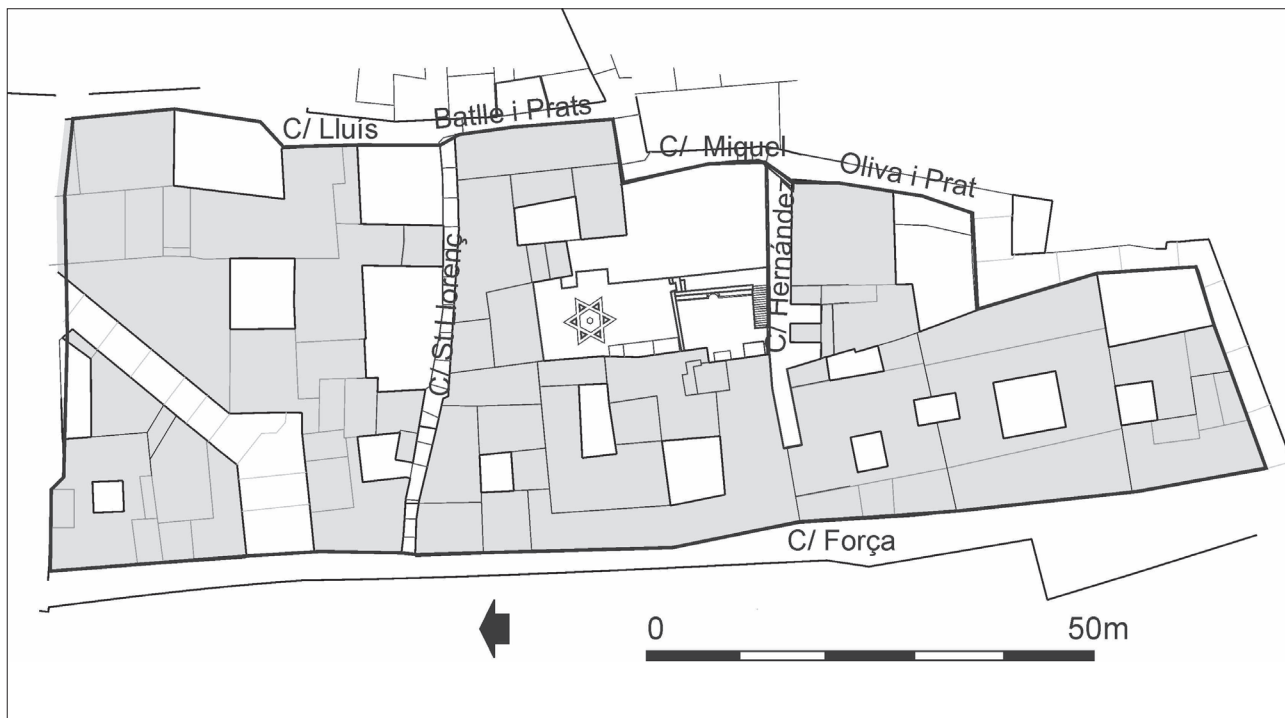

Figura 2. Planta del sector que havia ocupat el call reduït.

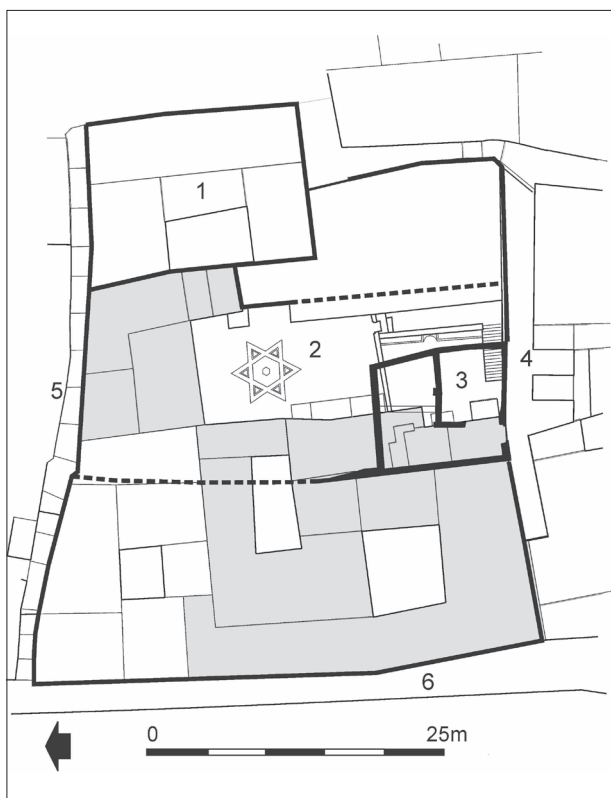

Figura 3. Traces urbanes medievals conservades a l'illa on es va implantar la sinagoga. En trama grisa s'ha destacat l'espai que ocupa la finca del Centre Bonastruch ça Porta: 1. Casa Colls-Labayen; 2. Pati principal del Centre Bonastruch ça Porta; 3. Casa medieval documentada en el pati inferior del Centre Bonastruch ça Porta; 4. Carreró Hernández; 5. Actual carrer de Sant Llorenç; 6. Carrer de la Força.

El cas del carreró de Sant Llorenç resulta ben curiós perquè, a la major part de les referències registrades del cadastre de 1716, apareix ja amb el nom actual i només una el relaciona també amb la sinagoga. Fa l'efecte que aquesta darrera nomenclatura venia de temps anteriors. És el que es desprèn de la capbreuació feta per Narcís Soler el 1595 a l'Almoina de la Seu de la casa situada en el cap inferior del carrer. A l'afrontació de tramuntana l'identifica com el carrer de la sinagoga. El de Sant Llorenç també apareix però adscrit inequívocament al carrer de la Força, ja que surt esmentat a l'afrontació de ponent. En aquest sentit és molt probable que hi hagués una translació del topònim en el segle XVII que no es fixaria del tot fins al segle XVIII. En realitat, Sant Llorenç és el nom que es va imposar al carrer Major del Call (actual Força) a partir de la reducció del call de 1415. La nomenclatura prové dels arguments que es van esgrimir per tancar la sinagoga situada a ponent del carrer de la Força en considerar que antigament havia estat una església dedicada a Sant Llorenç, extrem que no s'ha pogut documentar mai abans del mateix segle XV.

De tot el que s'ha exposat, podem concloure que la darrera sinagoga de Girona s'ubicava a l'interior de l'illa de cases on hi trobem avui la seu del Centre Bonastruch ça Porta i que el carrer que hi donava accés era l'actual de Sant Llorenç (Fig. 3).

DESCRIPCIÓ DE LES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES DE 2014 I 2015

La cisterna objecte d'estudi de les exploracions arqueològiques es localitza a l'extrem nord-est de l'immoble (Fig. 4). La trobem situada en un racó a llevant d'un espai o passadís de trànsit que comunica el pati central amb la sortida pel carreró de Sant Llorenç i amb les oficines de l'entitat a través d'una porta lateral ubicada a ponent. El dipòsit, amb una planta gairebé quadrada de 2,4 m de costat i una fondària d'1,5 m, es lliura, al nord, amb el mur de façana exterior del carrer de Sant Llorenç, a llevant, amb el mur que fa partió amb la casa Colls-Labayen i, a migdia i ponent, amb sengles murs interiors de l'edifici. Un pas estret entre ambdós hi facilita l'entrada malgrat que una barana de pedra impedeix l'accés directe a l'aigua.

La intervenció del 2014 s'iniciava amb l'aixecament del paviment de toves del passadís. Per sota de la solera de morter de ciment, apareixia un primer estrat de regularització del sòl que contenia un sediment de terra amurada amb calç. S'hi va documentar una instal·lació de tubs d'uralita que canalitzava el proveïment d'aigua de la cisterna. N'hi havia un d'entrada que capava d'un baixant de coure que recollia les escorrenties de les teulades i un de sortida que funcionava com a sobreexidor que desguassava al clavegueram del carrer de Sant Llorenç. Tot plegat es datava dels anys setanta del segle passat. Per sota es va detectar un mur orientat en direcció nord-sud (UE 3) que separava l'espai del passadís de la cisterna. Per bé que sòlida, era una obra senzilla de pedra lligada amb morter de calç. Des d'aquest i fins arribar al mur de tanca occidental de la cisterna, es va excavar una capa de runa d'uns 40 cm de potència. Es dipositava directament a sobre d'un paviment de toves vermelles i en marcava el moment d'amortització. El material recollit va resultar força homogeni. Es caracteritzava per la presència dominant de ceràmica de reflexos metàl·lics i blaus valencians i catalans junt amb peces vidrades i de cuina de pasta grollera fetes a torn. El conjunt es datava sense problemes vers la primera meitat del segle XVI.

El paviment es lliurava al mur UE 3, al mur perimetral de carrer de Sant Llorenç i, per l'est, a un altre mur que havia estat reutilitzat com a fonament de l'actual paret de tanca occidental de la cisterna. El conjunt definia una cambra modesta de planta triangular. La banda de migdia s'estrenyia però un apèndix l'eixamplava cap a llevant. En aquest punt i sense discontinuïtat, les toves deixaven pas a un paviment nu de morter de calç i pedres que es lliurava, al seu torn, a un marxapeu de carreus allargassats de pedra que formava un accés aixamfranat encarat cap a la cisterna.

Figura 4. Planta general de les estructures relacionades amb el micvé: 1. Cisterna; 2. Passadís; 3. Pati principal; 4. La "cava".

Les noves troballes es relacionaven directament amb la cisterna i li conferien l'aspecte d'una piscina. Els materials de rebliment abocat damunt el paviment de toves, situaven la destrucció als inicis del segle XVI. Per tant, eren contemporànies a la sinagoga. Fou aleshores quan es va començar a sospitar que s'havien localitzat les restes del micvé.

El pas següent va ser obrir una cala rectangular d'uns 3 per 2 m contigua al mur UE 3 per l'oest. No s'hi va localitzar cap estructura ni element arquitectònic. Només una munió d'estrats de sediment que se succeïen fins arribar a la roca natural del subsòl localitzada a 1,80 m de fondària.

Per migdia, les estructures del micvé es lliuraven contra un poderós mur de pedra i morter ancorat a la roca natural que les tancava. Malgrat les nombroses reformes acumulades, l'obra original resultava anterior al mateix micvé ja que tots els elements s'hi recolzaven. Preservava força intacta la meitat de llevant i només l'arrencaament per damunt del nivell de circulació a la resta. En

aquesta banda es va veure afectada per l'obertura d'una porta que després es va paredar. Per sota del llinard de la porta en va aparèixer un altre corresponent a una porta anterior. El marxapeu de pedra es lliurava a sengles bran-cals perfectament lligats amb l'estructura original del mur. S'havia descobert l'accés al recinte del micvé, però no es va poder explorar totalment fins a la campanya del 2015, ja que calia intervenir també per la cara sud, que queda-va reclosa dins l'estança veïna (anomenada pel personal del Centre Bonastruch ça Porta com la "cava") i, per tant, lluny del nostre abast.

Pel cap de ponent, el mur acabava escairat. Definia un brancal recte amb carreus ben tallats i disposats a tren-cajunts. D'aquesta mena en trobem assíduament a les plantes baixes de les cases medievals. Habitualment marquen l'arrencament d'arcades encarades als patis. El nostre cas podia assenyalar l'existència d'un pati que s'estendria a migdia del mur. No obstant això, calien ar-guments més sòlids.

Amb la intenció de descobrir indicis del suposat pati, es va explorar l'àmbit sud del passadís. A l'extrem de migdia i a tocar del pati central del Centre Bonastruch ça Porta es van localitzar les restes ben conservades d'una bas-sa d'obra delimitada per sòlids murs de pedra i morter. Presentava una planta rectangular de 110 per 160 cm i una fondària de 50 cm. Per sobre s'observaven les mar-ques i les restes d'encaixos d'una coberta perduda, pro-bablement de lloses de pedra. Per dins, les parets i el sòl es revestien amb una capa uniforme i dura de morter de calç impermeabilitzant. El fons no era ben bé pla sinó que marcava un desnivell que abocava a un forat de desguàs que travessava la paret nord en direcció als banys on una canalització, malauradament perduda per reformes d'època moderna, menava en direcció al micvé.

Les característiques anotades convergeixen en un dis-seny específic del dipòsit per a funcionar com un col·lec-tor d'aigua. L'emplaçament havia de ser un pati ja que l'aigua provenia indubtablement de la pluja escolada de les teulades. El que resulta encara més interessant és descobrir que també actuava de filtre per netejar l'ai-gua recollida. Efectivament, durant l'excavació es va documentar el farciment interior del dipòsit. El formava íntegrament un estrat negre de terra orgànica barrejat amb sorra i una quantitat ingent de fragments ceràmics abocats expressament. La presència massiva de sedi-ment orgànic assegurava el filtratge en un període llarg de temps.

Un element important és la datació. El conjunt ceràmic recollit del reblliment del col·lector va resultar molt homo-geni. La ceràmica fina era representada per blaus cata-

lans i valencians (principalment de Manisses) del segle XV. Destaquen alguns fragments amb representació de l'escut de la ciutat de Barcelona en el fons. La ceràmica decorada amb verd i manganès resultà percentualment més nombrosa. Contenia majoritàriament peces amb de-coració exclusiva en manganès. Els motius es reduïen a escuts o estrelles de sis puntes, a voltes inscrites en cercles polilobulats, pintats en el fons. Es tracta de pro-duccions tardanes d'aquesta ceràmica que s'inscriuen dins la primera meitat o primer terç del segle XV que, en darrera instància, és la cronologia que es proposa. Això implica que el col·lector era contemporani a la sinagoga i, per tant, en formava part.

Després dels excel·lents resultats de la campanya del 2014, des del Centre Bonastruch ça Porta es prengué la determinació d'explorar la cambra adjacent a l'espai excavat. Es tracta d'una cambra rectangular, coneguda amb el nom de la "cava", closa per quatre murs i a la qual s'accedia per una porta que comunica amb el pati central. L'interès de realitzar-hi un sondeig venia, princi-palment, del fet que les parets de ponent i migdia toca-ven a l'àrea excavada l'any anterior i, per tant, hi havia la possibilitat que les restes documentades tinguessin continuïtat pel subsòl de la "cava". De tota la superfície, únicament s'excavà el terç septentrional de l'habitació, que és el que limitava pròpiament tant amb les restes trobades a la campanya anterior (per l'oest) com amb el dipòsit d'aigua que, presumiblement, hauria estat la piscina del micvé (pel nord).

L'actual pavimentació de la sala i la seva preparació es-taven disposades sobre un estrat de terra sorrenca i solta que cobria un conjunt de romanalles d'èpoques diverses. Aquí i allà es localitzaren restes pertanyents a un pav-iment de calç que, originalment, es devia estendre per la superfície de la cambra però que només es conservava, força malmès, a bona part del quadrant nord-est de l'àrea excavada, així com, de manera molt més fragmentària, en altres punts. Un segon element documentat fou el llin-dar de la porta que s'obre a la cantonada nord-oest de la "cava" i que posa en comunicació aquest espai amb el del bany i allò que proposem hipotèticament com el vestidor del micvé. El va era, en origen, un xic més ample, com ho demostra el fet que l'extrem d'un dels dos blocs del llin-dar quedava per sota de la paret actual. Immediatament al sud s'estenia, lliurant-s'hi, allò que restava d'un altre paviment més antic que el de calç, fet de toves rectan-gulars vermelles i de característiques afins a la del trobat a la campanya del 2014, si bé quedava a una cota una mica més alta i, en conseqüència, marcava un petit es-glaó just al nord de la porta. En qualsevol cas, ambdós paviments i el llinard funcionaven conjuntament en una

mateixa estructura. Per l'espai on no s'havien conservat restes de cap dels paviments s'estenia un estrat de terra poc compacta barrejada amb nombroses restes de runa. En llevar-la, per una banda es trobà una estructura de pedres lligades amb morter i sobre la qual s'havia construït posteriorment la paret oest de la "cava"; es tractava del límit oriental del col·lector documentat a la campanya anterior. Per altra banda, aflorà per totes bandes la roca natural, que presentava tot un conjunt de reguerons i canals que no semblaven fruit de l'erosió natural, sinó obrats per la mà humana expressament per reconduir l'aigua que s'escolava per la roca amb la intenció de concentrar-la allà on interessava i aprofitar-la. Alguns dels recs menaven fins a una gran cavitat de boca circular situada al quadrant sud-oest, que s'enfonsava de manera considerable i era clarament artificial, tal i com revelaven les marques d'escoda que s'apreciaven a la paret. Aquest forat estava farcit per terra barrejada amb abundoses restes de runa, pedres i una gran quantitat de materials, particularment de ceràmica de cuina i restes faunístiques.

Malauradament, ara com ara no és possible de situar cronològicament l'obertura d'aquest sistema de canals i dipòsits, però és segur que es produí en un moment anterior a la instal·lació de la sinagoga, ja fos en època medieval o abans. Més endavant, quan deixà d'ésser útil, s'obliterà, juntament amb tota la zona, amb terra, pedres, runa i deixalles de tota mena per aconseguir un sòl regular i anivellat. Les restes ceràmiques documentades, a més del fet que al damunt d'aquest anivellament es trobin el paviment i les evidències de la porta que funcionaven amb el micvé, fan pensar que la regularització de l'espai estigué relacionada amb l'establiment de la tercera sinagoga de la ciutat.

A més d'excavar la "cava", es va aprofitar aquesta segona campanya per completar l'exploració del pati inferior del Museu dels Jueus, que havia estat objecte d'excavació prèviament (SAGRERA 2014). Les intervencions anteriors havien documentat una claveguera del segle XVII que travessava tot l'espai de nord-est a sud-oest i que, a mesura que havien anat avançant els treballs, s'havia desmuntat, a excepció dels poc més de dos metres situats més al nord. Així mateix, havien localitzat les restes d'una estructura medieval, sota la qual hi havia, ben conservada i parcialment obliterated amb terra, una cisterna. L'exploració que es féu en el seu moment de l'interior del dipòsit permeté veure l'obertura amortitzada on hi hauria hagut el brocal del pou a través del qual hom n'extreia l'aigua emmagatzemada. Precisament, un dels objectius principals de l'excavació d'aquest sector era la localització de l'esmentat pou.

L'espai tenia una superfície d'uns 5 m² i estava delimitat, al nord, per una de les façanes de l'edifici del Museu; a l'est, per la claveguera, que encara conservava les pesants lloses de calcària de la coberta; al sud, pel perfil deixat per les excavacions anteriors; i per l'oest, per les restes d'una estructura de pedres lligades amb un morter de calç molt dur i compacte (UE 1037). Entre ambdues construccions s'estenia una capa de terra orgànica de color gris molt fosc, tova i solta, entre la qual es localitzaven, esporàdicament, algunes pedres de dimensions mitjanes.

Un cop retirades les lloses de la coberta de la claveguera es trobava, farcint-la, un paquet de terra de característiques similars a la descrita suara: també era una terra orgànica fosca i tova. En ésser netejada restà a la vista la solera de la claveguera, que estava formada per rajols quadrats d'uns 30 cm de costat, alguns dels quals s'havien emprat sencers i d'altres s'havien retallat per tal d'adaptar-los a l'amplada de la canalització (entre 40 i 50 cm). Els rajols estaven lligats per la base amb una capa de morter que s'anava fent més gruixuda a mesura que l'estructura avançava cap a migdia, per la raó que explicarem més avall.

La claveguera estava retallada en un estrat que passava per sota de l'estructura UE 1037 i que, per la seva naturalesa, s'ha de considerar que formava part d'un paquet unitari amb el sediment que s'estenia entre aquesta estructura i la claveguera, de terres abocades amb l'objectiu de farcir l'espai, alçar-ne la cota i regularitzar el nivell. En efecte, tornava a ser una terra orgànica fosca, tova i amb una quantitat ingent de materials, sobretot ceràmics però també faunístics, és a dir, tota mena de deixalles.

Per sota de la solera de la claveguera i d'aquest nivell s'estenia, de manera unitària, una nova capa de terra argilosa, més compacta i de color marró grisós. És de destacar, entre les restes materials localitzades, uns escassos i petits nòduls d'*opus signinum* procedents d'algun vell paviment destruït. Finalment, per la banda oriental, ben aviat sorgí en retirar aquest estrat un gros fragment (1,1 m de longitud per 0,6 m d'amplada) d'una solera de rajols que seguia la mateixa orientació que la primera solera localitzada. A diferència d'aquella, tanmateix, estava formada per rajols rectangulars de dimensions més petites (30 cm de longitud per 12,5 cm d'amplada) i presentava un acusat pendent cap a l'oest. L'explicació d'aquesta posició tan peculiar no és altra que la presència del pou de la cisterna, tal i com es posà de manifest en treure la solera, ja que immediatament al dessota s'obria el forat del pou. Sembla, doncs, que en el moment de construir la claveguera hom disposà la canalització directament al

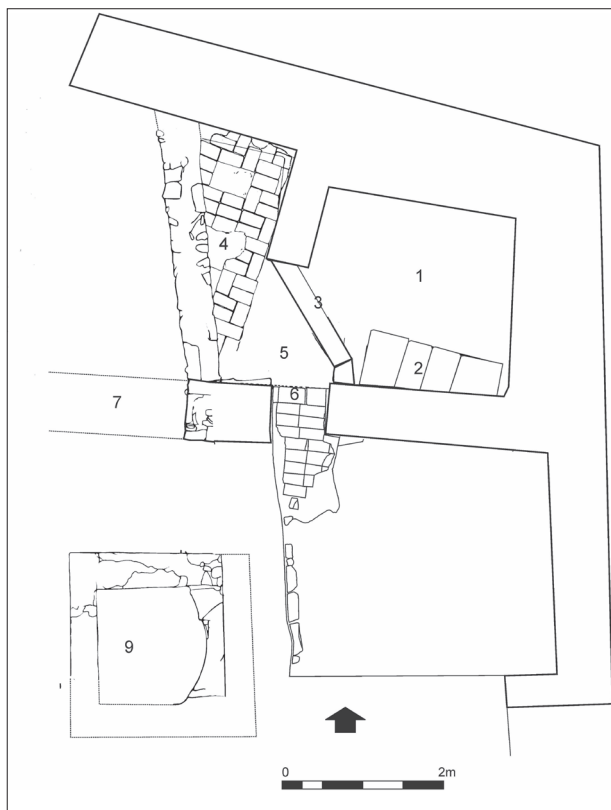

Figura 5. Planta general de les estructures relacionades amb el micvé: 1. Piscina ritual; 2. Replà de lloses de pedra; 3. Llindar d'accés; 4. "Vestidor"; 5. Vestíbul; 6. Porta d'accés; 7. Arc d'accés al pati; 8. Porta principal d'accés al micvé; 9. Col·lector.

damunt de la cavitat, però la inestabilitat que suposa bastir una superfície sobre un espai buit n'acabà enfonsant un tram. Cal pensar que tot seguit es reféu l'estructura, ara fonamentada sobre la solera anterior.

CONCLUSIONS

A través de la documentació sabem que la darrera sinagoga es va establir en uns patis de cases arruïnades que l'almoïna jueva va adquirir a finals del 1434. El decret reial d'expulsió del 1492 forçava als jueus a desprendre's de les darreres propietats, entre les quals hi havia la sinagoga. Els registres notariais de les successives vendes consignades en els anys immediatament posteriors la ubiquen a l'àmbit nord-oriental de la seu del Centre Bonastruch ça Porta. També permeten definir-ne alguns espais, com el pati que s'estenia a migdia de l'edifici de l'escola i dels banys.

Les dues intervencions arqueològiques realitzades els anys 2014 i 2015 van identificar el micvé, que s'havia preservat sota l'aparença d'una cisterna. Les estructures descobertes conformaven un espai tancat on l'element central era el dipòsit o piscina ritual de planta quadrada.

Se situava a la planta baixa de la sinagoga (Fig. 5). De fet ocupava parcialment un antic porxo o sala oberta al pati de migdia a través de dos arcs. L'accés es realitzava des del pati on hi havia un col·lector, una mena de bassa d'obra molt ben feta, que recollia l'aigua de pluja i la conduïa al micvé després d'haver-la filtrat. La porta es localitzava a la paret on s'obrien els dos arcs esmentats que la flanquejaven. Del de ponent se'n conservava el testimoni d'un dels brancals de pedra. Probablement es va mantenir com a accés al pati. L'altre, el de llevant, es va paredar aleshores, i encara es conserva en el tram que avui separa la cisterna de la "cava".

La "cava" és el nom que rep l'estança veïna a la cisterna per la banda de migdia i es va explorar parcialment el 2015. No s'ha pogut esclarir si, en el segle XV, era ja un espai cobert però obert o si formava part del pati. Cal anotar però que, en aquell moment, el sòl lluia un paviment de toves vermelles.

De la porta se'n conserva el llindar i l'arrencament dels brancals. Menava a un petit vestíbul que es perllongava cap al nord formant una estreta cambra adjacent a la piscina per la banda de ponent. Se n'ha descobert el mur de tanca occidental i el sòl original de toves rectangulars vermelles. La vam anomenar "el vestidor", una referència totalment hipotètica ja que se'n desconeix la funció real que tingué.

Des del vestíbul també es facilitava l'accés a l'aigua del micvé mitjançant un marxapeu llarg de pedra disposat en xamfrà a l'angle sud-oest del dipòsit. El contacte amb l'aigua podia ser gradual mercès a un replà de lloses de pedra que encara es conserva encastat a la paret de migdia.

El micvé es va desmantellar a principis del segle XVI. Es va enderrocar la paret del "vestidor" i es va abocar runa i sediment per tal de regularitzar un nou nivell de circulació. La piscina es reconvertia en una cisterna que conservava encara bona part de la fesomia original. Un dels primers elements eliminats devia ser l'escala o graonada que assegurava la immersió gradual al micvé però que resultava del tot innecessària per a la nova funció. Més endavant, entre els segles XVII i XVIII, es bastia la paret que delimita la cisterna per la galta oest, a més de la barana de pedra, per a la qual es va reaprofitar una vella llinda de finestra.

BIBLIOGRAFIA

CANAL, E. *et al.* 1995, *Els jueus i la ciutat de Girona*, Girona, Ajuntament de Girona, Història Urbana de Girona. Reconstrucció Cartogràfica; 1.

CANAL, E. et al. 2003, *Girona: de Carlemany a l'any 1000. El trànsit d'una ciutat antiga a l'època medieval*, Girona, Ajuntament de Girona, Història Urbana de Girona. Reconstrucció Cartogràfica; 5.

CANAL, E. et al. 2004, La catedral de Girona: l'entrada del complex episcopal dins murs entre els segles X-XI, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 45, 140-159.

CANAL, E. et al. 2006, *La forma urbana del call de Girona*, Girona, Ajuntament de Girona, Història Urbana de Girona. Reconstrucció Cartogràfica; 7.

COLOMER, J. et al. en premsa, El micvé de la darrera sinagoga medieval de Girona, *Tamid: Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*.

ESCRIBÀ, G., FRAGO, M. P. 1992, *Documents dels jueus de Girona 1124-1595*, Girona, Ajuntament de Girona.

FREIXAS, P. et al. 2004, La Seu, promotora urbanística. Les escales de la Pera, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 45, 283-297.

FRIGOLA, J. 2012, Intervenció al Centre Bonastruch çà Porta (Girona), *Actes de les XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 15 i 16 de juny de 2012, Girona, 515-518.

MARQUÈS, J. 1963, Sobre los antiguos judíos de Gerona", *Sefarad* 23, 22-36.

MARQUÈS, J. 1990, La sinagoga situada a ponent del carrer de la Força, *Jornades d'història dels jueus a Catalunya. Actes. Girona, abril 1987*, Girona, Ajuntament de Girona, 225-235.

MIRAMBELL, E. 1978, Los judíos gerundenses en el momento de su expulsión, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 24, 5-19.

MIRAMBELL, E. 1990, Documents referents a la sinagoga i al cementiri jueus de Girona, *Jornades d'història dels jueus a Catalunya. Actes. Girona, abril 1987*, Girona, Ajuntament de Girona, 238-242.

NOLLA, J. M. et al. 2008, *Del fòrum a la plaça de la Catedral. Evolució historicourbanística del sector septentrional de la ciutat de Girona*, Girona, Ajuntament de Girona, Història Urbana de Girona. Reconstrucció Cartogràfica; 8.

PLANAS, S. 2002, Les comunitats jueves de Catalunya: l'àrea de Girona, *Catalunya Jueva*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya.

PLANAS, S., FORCANO, M. 2009, *Història de la Catalunya jueva. Vida i mort de les comunitats jueves de la Catalunya medieval*, Girona, Ajuntament de Girona.

RIERA, J. 2006, *Els poders públics i les sinagogues dels segles XIII-XV*, Girona: Patronat del Call de Girona, Girona Judaica; 3.

SAGRERA, J. 2014, L'excavació d'una casa del segle XIII en el centre Bonastruch çà Porta de Girona, *Dotzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Besalú, 13 i 14 de juny de 2014, Girona, 389-394.

SIMON, F. 2012, Intervenció preventiva al Centre Bonastruch çà Porta (Girona), *Actes de les XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 15 i 16 de juny de 2012, Girona, 559-562.